

Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право
УДК 346.7:349.6

Новосад Ірина Вікторівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Novosad Iryna

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Constitutional,
Administrative and International Law.*

Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: 0000-0003-1202-028X

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА

SCIENTIFIC APPROACHES TO UNDERSTANDING THE NATURE OF ENERGY LAW AND LEGISLATION

***Анотація.** Вступ. Статтю присвячено дослідженню методологічних підходів щодо ідентифікації енергетичного права в системі права України. Актуальність теми зумовлена динамічним розвитком енергетичних відносин, зростанням нормативного масиву у сфері енергетики та відсутністю усталеного доктринального консенсусу щодо галузевої природи енергетичного права.*

***Методи та матеріали.** Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема аналіз, синтез, індукція, дедукція, формально-юридичний, системно-структурний та*

порівняльно-правовий методи. Матеріалами дослідження стали праці вітчизняних науковців у галузі енергетичного, господарського, адміністративного, природоресурсного та теоретичного права.

Мета. Метою статті є виявлення та критичний аналіз основних методологічних підходів до розуміння енергетичного права, а також обґрунтування його галузевої самостійності в системі права України.

Результати. У статті систематизовано три ключові підходи до розуміння енергетичного права: інституційний, комплексний та галузевий. Доведено обмеженість інституційних підходів, що зводять енергетичне право до підгалузі господарського, адміністративного чи природоресурсного права. Обґрунтовано, що енергетичне право є новою самостійною комплексною галуззю права, предмет якої сформований із різнорідних, але органічно взаємопов'язаних суспільних відносин, об'єднаних метою забезпечення енергетичної безпеки.

Перспективи. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого розвитку теорії енергетичного права, удосконалення законодавства у сфері енергетики та формування міжгалузевих правових підходів до регулювання енергетичних відносин.

Ключові слова: енергетичне право, методологія, галузь права, комплексна галузь, енергетичні правовідносини, енергетична безпека.

Summary. *Introduction.* The article is devoted to the study of methodological approaches to the identification of energy law within the system of law in Ukraine. The relevance of the topic is determined by the dynamic development of energy relations, the increasing normative framework in the energy sector, and the absence of a consolidated doctrinal consensus regarding the branch nature of energy law.

Methods and Materials. The methodological basis of the study includes general scientific and special legal methods, such as analysis, synthesis, induction, deduction, formal-legal, system-structural, and comparative-legal methods. The materials of the study consist of works by domestic scholars in the fields of energy, commercial, administrative, natural resource, and theoretical law.

Objective. The aim of the article is to identify and critically analyze the main methodological approaches to understanding energy law, as well as to substantiate its branch independence within the legal system of Ukraine.

Results. The article systematizes three key approaches to understanding energy law: institutional, complex, and branch-based. The limitations of institutional approaches, which reduce energy law to a sub-branch of commercial, administrative, or natural resource law, are demonstrated. It is substantiated that energy law is a new, independent, and complex branch of law, whose subject is formed from diverse but organically interconnected social relations united by the goal of ensuring energy security.

Prospects. The results of the study can be used for the further development of the theory of energy law, improvement of legislation in the energy sector, and the formation of interbranch legal approaches to the regulation of energy relations.

Key words: energy law, methodology, branch of law, complex branch, energy legal relations, energy security.

Постановка проблеми. На сучасному етапі у вітчизняній правовій науці спостерігається відсутність єдиного, концептуально вивіреного підходу до розуміння правової природи енергетичного права та його місця в системі права України. Аналіз доктринальних позицій засвідчує наявність глибоких методологічних розбіжностей між інституційним, комплексним і галузевим підходами, що ускладнює формування цілісної теорії правового регулювання

енергетичних відносин. Динамічний розвиток енергетичного сектору, поява нових суб'єктів і моделей виробництва та споживання енергії, зростання ролі енергетичної безпеки як самостійної правової цінності об'єктивно вимагають переосмислення традиційних галузевих конструкцій. У цьому контексті дослідження методологічних засад ідентифікації енергетичного права набуває особливого значення для розвитку теорії права, удосконалення системи правових знань і формування сучасних наукових підходів до галузевої диференціації права.

Аналіз наукових публікацій у сфері енергетичного права свідчить про наявність суттєвого методологічного плюралізму щодо визначення його природи та місця в системі права. Так, у межах інституційного підходу низка науковців обґрунтовує належність енергетичного права до господарського права, акцентуючи увагу на господарсько-виробничому характері відносин у сфері видобування, транспортування, розподілу та постачання енергетичних ресурсів. Зокрема, О. Ю. Битяк [1] послідовно доводить можливість розгляду енергетичного права як підгалузі господарського законодавства, виходячи з поєднання горизонтальних господарських відносин між суб'єктами ринку та організаційно-господарських відносин із державою. Подібну логіку підтримують й інші представники господарсько-правового підходу, які наголошують на впливі приватизаційних процесів та домінуванні економічних інтересів у правовому регулюванні енергетики. Водночас М. В. Краснова[2] , визнаючи природноресурсну основу енергії, також пов'язує її виробництво з реалізацією господарської діяльності, що, на її думку, зумовлює господарсько-правовий характер відповідних відносин.

Поряд із цим у доктрині сформувалися альтернативні підходи до розуміння енергетичного права. Так, Н. В. Коваленко[3] та А. І. Суббот [4]обґрунтовують адміністративно-правову природу значної частини

енергетичних відносин, розглядаючи їх крізь призму адміністративно-правових режимів та механізмів публічного управління. Більш зважену позицію займає Д. А. Миколаєць[5], який аналізує адміністративно-правове регулювання електроенергетики як функціональну характеристику адміністративного права, не заперечуючи при цьому багатшаровості енергетичних правовідносин. Вагомий внесок у розвиток комплексного підходу зробив О. Дікарев[6], який розглядає енергетичне право як сукупність норм різних галузей права без формування самостійного галузевого утворення. Теоретичні дискусії щодо комплексності та самостійності галузей права знайшли відображення у працях Т. Є. Мураховської [7] та В. М. Єрмоленка[8], які по-різному оцінюють можливість існування комплексних галузей, але водночас визнають необхідність якісного осмислення міжгалузевих зв'язків. Значення новизни енергетичного права як галузі висвітлено у дослідженнях Р. М. Дудник[9], яка відносить його до нових галузей українського права, що формуються у відповідь на трансформацію суспільних відносин.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними завдання статті є:

- аналіз сучасного стану вітчизняної юридичної доктрини щодо енергетичного права та виявлення основних методологічних підходів до визначення його правової природи і місця в системі права України;
- встановлення переваг та виявлення обмежень інституційного, комплексного та галузевого підходів щодо розуміння енергетичного права, зокрема його господарсько-правового, адміністративно-правового та природоресурсного вимірів;
- визначення предмету, методу правового регулювання та правового режиму енергетичного права.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняної юридичної доктрини вказує на існування трьох основних методологічних підходів до розуміння енергетичного права, які є фактично ступенями формування галузевої самостійності даного правового явища.

Отже, залежно від того, наскільки той чи інший науковець вважає енергетичне право розвинутим, наскільки вузько чи широко окреслює межі енергетичних відносин тощо – можна виділити три основні підходи до розуміння енергетичного права.

1) *Енергетичне право як інститут (підгалузь) існуючих галузей права.* Незважаючи на явний дисонанс, який помітний навіть після проведеного аналізу різноманітності енергетичних правовідносин, таке обмежене інституційне бачення сучасного енергетичного права є досить поширеним в українській доктрині. Для даного підходу характерною є абсолютизація окремих ознак енергетичного права чи його складових частин та ігнорування інших невід’ємних його рис.

Найбільш активно енергетичне право «привласнюється» *господарським правом*. Ціла плеяда учених послідовно обстоює цю позицію з різним ступенем обґрунтованості. Здебільшого, аргументація даного підходу зводиться до того, що ці відносини є господарськими, адже реалізуються через «діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення й реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, тобто підпадають за своїми ознаками під визначення господарської діяльності» [10, с. 97-105].

Крім того, учені наголошують на тому, що «господарсько-виробничі відносини в цій сфері супроводжуються цілеспрямованою системою

організаційно-господарських відносин, яка сформувалася під тиском забезпечення особливо важливих публічних інтересів. Окремим чинником складності господарських відносин, а відтак господарсько-правового регулювання є також і наслідки приватизації в енергетичній сфері, що призвели до розподілу її суб'єктів господарювання за приналежністю до державного і недержавного секторів, які «працюють» на різних засадах організації економічної діяльності» [1, с. 113-120].

Деякі дослідники йдуть ще далі у своїй науковій категоричності та прямо вказують на недоцільність «інституціоналізації енергетичного законодавства», натомість, на їх думку, «господарсько-правовий підхід, побудований на комплексному розгляді й об'єднанні господарсько-виробничих відносин і відносин організаційно-господарських, забезпечить значно більшу ефективність як з точки зору законотворчих аспектів, аспектів конструювання цілісних правових механізмів регулювання, що спрямовані на досягнення інтегрованого суспільно-позитивного результату, так і застосування відповідного законодавства» [10, с. 97-105].

Багато творчих зусиль для теоретико-методологічного обстоювання господарсько-правового підходу доклали О. Ю. Битяк у цілій низці своїх праць. Основна думка його робіт кристалізується в тому, що «що енергетичне право у принциповому сенсі може бути окремою підгалуззю законодавства – підгалуззю саме господарського законодавства, адже відносини горизонтальні – між суб'єктами господарювання щодо видобування енергетичних ресурсів, їх транспортування та переробки для подальшого енергетичного використання, розподіл енергії на відповідних ринках і постачання споживачам є господарсько-виробничою діяльністю, а відносини з державою щодо забезпечення публічних інтересів у цій сфері є організаційно-господарськими відносинами, що виникають практично одночасно,

обумовлюючи одне одного, і тому регулюються в межах правових механізмів, напрацьованих саме господарським правом і законодавством» [1, с. 113-120]. Не можна не помітити, що у своєму баченні науковець відходить від класичних канонів та робить право частиною законодавства, що є досить спірним теоретичним рішенням.

У цілому, хоча слід погодитися зі справедливістю значної частини доводів тієї групи учених, які представляють господарсько-інституційний методологічний підхід, проте він все ж страждає на суттєві вади.

По-перше, аналізований підхід абсолютизує господарську діяльність та приймає за основу той факт, що енергетика – це лише суб'єкти господарювання, однак це не відповідає дійсності з огляду на прогресуючий енергетичний перехід. Енергетичні відносини включають також споживачів, некомерційні організації тощо.

По-друге, цей методологічний підхід відштовхується від припущення, що виробництво енергії – це завжди господарська комерційна діяльність. Однак це також не відповідає сучасним умовам, хоча є досить поширеною думкою. Наприклад, ми можемо навести твердження М. В. Красної про те, що «в основі вироблення енергії можуть лежати природні ресурси або їх властивості (тепло при спалюванні вугілля, газу, деревини, сила руху атмосферного повітря, води або ж енергія самого Сонця), проте процес цього вироблення здійснюється при реалізації того чи іншого виду господарювання. А отже, регулювання суспільних відносин по виробленню енергії відноситься в сучасних умовах до сфери господарського права» [2, с. 5-8].

Проте динаміка суспільних відносин, технологій, міжнародно-правових підходів змінює ставлення до виробництва енергії та її споживання, а це трансформує юридичну сутність енергетичних відносин. Зокрема, виробництво енергії наразі – не є автоматично господарсько-правовими

відносинами, адже це є все більш децентралізованим і технологічно доступним для окремих споживачів. У цьому аспекті дуже характерною є поява поняття та правового статусу прос'юмерів («виробників-споживачів»).

Крім того, господарськими відносинами не охоплюються відносини використання природних ресурсів, охорони довкілля тощо. Саме тому господарсько-правовий інституційний підхід є спірним, оскільки штучно обмежує енергетичне право.

Наступний різновид інституційного підходу діє за тим же принципом, але абсолютизує інші риси енергетичного права. Так, деякими науковцями обстоюється думка про те, що енергетичне право є складовою частиною *адміністративного права* як однієї з основних галузей вітчизняної системи права. У цілому добре цю позицію виражено у загальній тезі Н. В. Коваленко, яка зазначає, що «в сучасній Україні діяльність законодавця отримує чітко виражену спрямованість на конкретну впорядкованість комплексних за своїм соціальним і правовим змістом відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією окремих видів діяльності, однак це стало підставою для хибної позиції про «народження» нових галузей права (зокрема, енергетичне право тощо), хоча насправді є правовою регламентацією адміністративно-правових режимів» [3, с. 5].

Енергетичне право названо «галуззю адміністративного права» [4, с. 123-132] у праці А. І. Суббот, хоча виникає питання щодо теоретичного обґрунтування входження однієї галузі до структури іншої галузі. Можливо, автор мав на увазі все ж підгалузевий статус енергетичного права.

Більш прагматично формулює свої думки Д. А. Миколаєць, який пише про те, що «механізм національного адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики є функціональною характеристикою адміністративного права та особливим порядком правового регулювання, який

виражається в певному поєднанні юридичних засобів і створює бажаний соціальний стан та конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права» [5, с. 140]. Подібне формулювання не претендує на повне охоплення усього енергетичного права, а також на повне його поглинання адміністративним правом. Тобто учений обережно вказує, що деякі енергетичні відносини мають адміністративно-правове регулювання з огляду на свою природу, застосовані засоби та цілі, які вони переслідують. З іншого боку, слід визнати, що таке бачення є малопродуктивним для розуміння в цілому природи енергетичного права.

Водночас, аналізований адміністративно-інституційний підхід є завузьким для ідентифікації енергетичного права та в цілому страждає тими ж недоліками, що і господарсько-правовий. Зокрема, «предметом адміністративного права є суспільні відносини, які складаються в сфері здійснення владно-розпорядчої діяльності суб'єктів публічної адміністрації, забезпечення прав і свобод людини і громадянина у сфері публічного адміністрування, надання адміністративних послуг та притягнення до адміністративної відповідальності» [11, с. 6]. З огляду на це стає очевидним, що лише частина енергетичних відносин можуть врегульовуватися адміністративно-правовими нормами, тому погодитися із адміністративно-інституційною природою сучасного енергетичного права не можна.

Природоресурсний підхід діє за тим самим інституційним методологічним принципом, однак концентрується на відносинах із добування та використання енергетичних природних ресурсів. Дійсно, складно переоцінити важливість цих первинних відносин у системі енергетики. Водночас, іманентні таким відносинам властивості обумовили той факт, що вони були прирівняні в цілому до усього енергетичного права та ідентифіковані як складова галузі природоресурсного права у Паспорті

спеціальності 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право [12], що довгий час було методологічним орієнтиром для розвитку доктрини.

Підсумовуючи, можна зробити деякі висновки щодо інституційного методологічного підходу та його різновидів у вітчизняній науці:

- даний підхід побудований на вихопленні певних ознак енергетичних відносин або їхніх окремих видів, наданні їм штучної домінації та ігноруванні або применшенні значення інших ознак або видів енергетичних відносин;

- на початкових етапах розвитку енергетичного права інституційний підхід був корисним, оскільки забезпечував детальне опрацювання окремих його ознак та складових; однак на сучасному етапі еволюції така методологія уже себе вичерпала, і подальший розвиток науки вимагає розглядати енергетичне право не через «викривлюючу призму» того чи іншого галузевого інституційного підходу, який штучно деформує правову дійсність, а потребує вивчати енергетичне право як воно є – без спеціальних галузевих ухилів;

- у літературі можна зустріти окремі думки про необхідність розглядати енергетичне право в інституційному контексті цивільного права, міжнародного права тощо. Однак при цьому важливо наголосити про досить глибокий водорозділ, який проходить між екологічним та енергетичним правом. Ці галузі права розвиваються окремо не лише в таких розвинутих і добре вивчених правових системах як право ЄС, але й в таких, що суттєво відрізняються, – наприклад, у Китаї. Там вони активно розвиваються як система протипада під час бурхливого промислового стрибка в енергетиці протягом останніх тридцяти років [13, с. 36-40]. Так, «енергетичне право виникає наприкінці 1990-х років у зв'язку з величезними обсягами енергоносіїв, що споживаються у КНР» [13, с. 36-40]. Однак регулювання цих відносин спочатку вирішувало суто утилітарні завдання, які здебільшого

концентрувалися на економічних цілях. Такий шлях пройшли усі країни, які будували власне енергетичне право, і це обумовило спільність проблем, що потім перед ними постали. Так, «оскільки практично кожна країна сприяла формуванню системи, де енергопостачальники займають монопольне становище та користуються значними економічними преференціями, енергетичне право сьогодні лише торкається питань соціальної або екологічної відповідальності за негативні наслідки» [14, с.124].

З огляду на це в доктрині не зустрічається ґрунтовних концептуальних спроб інтегрувати енергетичне право в екологічне право як окремий інститут – здебільшого йдеться про екологізацію енергетичного права [15, с. 52-56], підвищення екологічної безпеки в енергетиці [16, с. 101-114] тощо.

2) Енергетичне право як комплекс правових норм. Одне з найбільш розроблених концептуальних обґрунтувань такого підходу запропонував О. Дікарев. Представники цього методологічного напрямку вважають енергетичне право комплексом правових норм, до якого «входять інститути і норми таких галузей права, як адміністративне, цивільне, екологічне та податкове, а також окремі приписи конституційного та кримінального права. Крім того, до складу енергетичного права включаються приписи міжнародно-правових актів, тобто норми окремої системи права – міжнародного права» [6]. Фактично за такого підходу визнається неоднорідне походження відносин, які об'єднані терміном «енергетичні правовідносини». Цим він відрізняється від інституційного підходу, який умисно гіперболізує певні складові та упускає з поля зору інші. Однак при цьому енергетичні правовідносини розглядаються як проста сукупність, що не утворює нового самостійного явища через внутрішню взаємодію складових. Тобто назва – «енергетичне право» – є не більше ніж умовністю, адже за нею не стоїть монолітне утворення.

3) **Енергетичне право як галузь права.** Даний методологічний підхід є водночас і поширеним, і дискусійним у вітчизняній літературі. Значна кількість вчених дійшла висновку про те, що енергетичне право є галуззю права, висунула ту чи іншу аргументацію, обґрунтувала різноманітні ознаки цієї галузі. Не завжди опрацьовані позиції є загальноприйнятними – часто можна зустріти протилежну оцінку правових явищ. Це дає змогу відстежити та проаналізувати важливий та продуктивний плюралізм, необхідний для ефективного розвитку доктрини енергетичного права.

Незважаючи на те, що галузева структура системи права є базовою теоретичною ідеєю, все ж вона не позбавлена деяких дискусійних моментів. Передусім, такі питання виникають у тих випадках, коли з'являється необхідність ідентифікувати певне правове утворення та визначити, чи є воно галуззю права. Саме тоді постають питання щодо критеріїв виокремлення галузі, різновидів галузей тощо. У літературі пропонується застосовувати «різний набір критеріїв залежно від завдань, що стоять перед науковцями при виявленні елементів або зв'язків структури системи права». Водночас, науковці підкреслюють, що «такі завдання можуть варіюватися залежно від початкової відомої інформації (є нове утворення) та кінцевої мети (з'ясувати місце елемента в системі права)» [7].

Однак все ж проблема визначення місця галузі енергетичного права в системі українського права є гострою і не вирішеною. Сучасні науковці доходять висновку про те, що першопричиною таких проблем є традиція розвитку вітчизняної юриспруденції, за якої більшість науковців ще за радянських часів намагалася «вмістити» всесоюзну систему права в рамки якоїсь геометричної фігури. Однак з огляду на такий «класичний підхід до розуміння системи права як якоїсь «ідеальної» геометричної фігури доволі важко обґрунтувати появу нових галузей українського права, які існують

цілком об'єктивно, однак просто не «вписуються» у рамки обраної моделі системи права» [17]. Саме так відбувається із енергетичним правом – воно об'єктивно існує, розвивається, нарощує нормативну базу, в той час як наука розмірковує над тим, як же ідентифікувати таку галузь та яке саме місце у вітчизняній системі права їй відвести.

Дослідження у цій частині буде побудоване за принципом послідовного аналізу тих ознак енергетичного права як галузі права, які зустрічаються наразі у вітчизняній літературі:

а) *комплексна галузь права* – це є напевно найбільш популярною тезою серед представників окресленого методологічного підходу. Однак спроба визначити більш детально, що ж означає ця характеристика, продемонструвала деякі складнощі. Передусім, слід виявити умовні теоретичні рівні окресленої проблематики:

- визначення галузі права та критеріїв її виділення. Тривалий час класичною теорією такими критеріями традиційно висувалися предмет і метод. Предметом виступають певні суспільні відносини, причому лише ті, що «лежать на перетині найбільш значущих інтересів більшості суб'єктів – держави, суспільства, особи» [7].

Значна кількість авторів сходяться на спрощеному розумінні предмету енергетичного права як суспільних відносин, що складаються під час господарської та іншої діяльності суб'єктів з приводу пошуку, добування, переробки, зберігання, розподілу, реалізації використання енергетичних ресурсів та енергетичних продуктів. Однак існують також незвичні підходи до розуміння предмету енергетичного права. Наприклад, І. О. Бондарчук пропонує розглядати предмет галузі у вузькому та широкому розумінні: на його думку, «у вузькому розумінні предмет енергетичного права слід розглядати як суспільні відносини, що виникають безпосередньо в процесі

виробництва, транспортування, торгівлі та використання паливно-енергетичних ресурсів. У широкому розумінні до предмету енергетичного права доцільно відносити також інвестиційні, земельні, природоохоронні відносини, що пов'язані з паливно-енергетичними ресурсами» [18, с. 252-255]. Окреслене бачення викликає подив, оскільки предмет галузі права не розглядається у вузькому та широкому розумінні – це певне коло суспільних відносин, які підпадають під регулювання нормами даної галузі, і тому подібна структуризація, на нашу думку, є недоречною та може лише нашкодити концептуальному розвитку енергетичного права.

Вважаємо, що предмет енергетичного права можна визначити як суспільні відносини щодо пошуку, добування, отримання, переробки енергетичних ресурсів з метою виробництва енергетичних продуктів, а також відносини щодо зберігання, постачання, розподілу, збуту таких продуктів, надання енергетичних послуг, які об'єднані метою досягнення, підтримання та реалізації енергетичної безпеки особи, суспільства та держави.

Метод правового регулювання – це також питання неоднозначне навіть серед теоретиків. Зокрема, у науці представлено багато думок щодо його оптимального визначення та найбільш повного розуміння, проте поринати у дану дискусію в рамках нашого дослідження немає сенсу. Досить лаконічно метод правового регулювання визначає О. Ф. Скаун, яка називає його сукупністю прийомів, способів правового впливу на суспільні відносини[19]. При цьому важливо, що більшість учених сходяться на думці про існування загального (притаманного усій системі права) та галузевих методів правового регулювання[20, с. 33-38]. Конкретні елементи галузевого методу учені бачать абсолютно по-різному, що вказує на необхідність подальших наукових пошуків у даному напрямі. Для завдань нашого дослідження буде використано поширений підхід, за якого елементами методу правового регулювання

виступають три головні способи впливу права на відносини: дозвіл, зобов'язання та заборона. Унікальне поєднання цих елементів утворює методи різних галузей права. Для енергетичного права характерним є переважання зобов'язань, збільшення питомої ваги дозволів та порівняно низький рівень заборон.

У літературі неодноразово наголошується на тому, що «окрім предмета та метода правового регулювання, необхідно також виокремити правовий режим, який є тим феноменом, що формує систему права та визначає у її складі певні утворення із системними ознаками – галузі, підгалузі, інститути, субінститути. Визначено, що для правового режиму галузі права характерною є особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на дану сукупність правових норм» [9];

- класифікація і типологізація галузей права. Дослідниками встановлено той очевидний факт, що галузі права є неоднаковими – вони відрізняються, однак можуть бути згруповані за деякими ознаками. У зв'язку з цим учені поділяють їх на «профілюючі (фундаментальні), спеціальні та комплексні» [22, с. 393].

Доля комплексних галузей права у вітчизняній правовій науці є непростюю: частина учених визнає їх існування та постійну еволюцію, а частина – вважає комплексні галузі явищем апріорі неможливим. Разом із тим, проблема визначення комплексності галузі права залишається невирішеною, оскільки висунуті критерії є переважно оціночними та слабо вимірюваними. При цьому вітчизняна науковець-теоретик Т. Є. Мураховська доводить неможливість «існування комплексних галузей (без заперечення комплексних

інститутів) у системі права України як утворень, що складаються з норм інших галузей» [7]. Такий ракурс ставить під сумнів запропоновану ученими можливість трактувати предмет енергетичного права як «сукупність суспільних енергетичних відносин, які за своїм змістом є господарськими, адміністративними, екологічними, природоресурсними, фінансовими, цивільними, трудовими, кримінальними тощо, які виникають у процесі здійснення суб'єктами господарювання, діяльності, яка пов'язана з розвідуванням, видобуванням, переробкою, виробництвом, зберіганням, транспортуванням, передачею, розподілом, торгівлею, збутом чи продажем та споживанням енергетичних продуктів (енергоносіїв) – палива, електричної і теплової енергії, а також діяльності у сфері використання відновлюваних джерел енергії» [21, с. 127-129]. Водночас Т. Є. Мураховська наголошує на тому, що «комплексність є обов'язковою ознакою формування нової галузі, що полягає в успадкуванні деяких елементів та рис існуючих галузей права» [7]. Тобто учена підкреслює, що комплексність – це не механічна сукупність, а якісна ознака.

Під час глибокого дослідження схожої проблематики комплексності аграрного права В. М. Єрмоленко доходить цікавого висновку, а саме: учений доводить, що «комплексність, які найбільш застосовувана характеристика, лише відбиває горизонтальні координаційні зв'язки між складовими предмету аграрного права,.. які перебувають між собою в органічному взаємозв'язку, утворюючи єдиний конгломерат. Загалом же на сьогодні ясно видимою стає штучність, надуманість проблеми комплексності аграрного права» [8 с. 434].

Ця думка важлива для проведення аналогії з енергетичним правом. По-перше, комплексність галузі права слід розуміти скоріше як характеристику предмета, який представляє собою особливий сплав суспільних відносин, які є неоднорідними, якщо розглядати їх окремо та відірвано одне від одного, але

в сукупності та в поєднанні – вони утворюють нове правове явище з власними новими характеристиками. По-друге, енергетичне право слід визнати комплексною галуззю права в такому розумінні, що підкреслює своєрідність та складність предмету, а не певну неповноцінність самої галузі;

б) *самостійна галузь права*. Така характеристика енергетичного права зустрічається порівняно рідше. Наприклад, Д. В. Мамонов та А. М. Соловйова вказують на те, що «поява енергетичного права як самостійної галузі права обумовлена можливістю виділення самостійного предмету та методів правового регулювання» [23, с. 113-120]. Водночас, характеристика самостійності галузі В. М. Єрмоленком визнається визначальною: «самостійність відбиває місце і роль певної сукупності правових норм у системі права на фоні самодостатності такого нормативного утворення у можливості впорядкування певної сфери суспільних відносин незалежно від нормативного впливу інших галузей» [8, с. 434].

Аналізуючи енергетичне право, слід зазначити, що масштаб напрацьованої автономної нормативно-правової бази дозволяє не послуговуватися вимушено нормами інших галузей з метою заповнення пробілів нормативного регулювання. Звернення до інших галузевих законів відбувається переважно у тих випадках, коли галузевій специфіці в енергетичних відносинах немає і можна регламентувати їх загальними нормами. Такі випадки є зв'язуючими нитками для усієї системи права – саме тому їх не можна трактувати як несамоцінність тієї чи іншої галузі права. Ураховуючи постійне зростання нормативного матеріалу та його спеціалізованого впливу на правовідносини в сфері енергетики, можна стверджувати про самостійність галузі енергетичного права;

в) *нова галузь права*. Дійсно, у багатьох дослідженнях зустрічається думка про новизну енергетичного права. Наприклад, у своїй дисертаційній

роботі 2016 року на тему «Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку» Р. М. Дудник висвітлила енергетичне право серед нових галузей українського права, що є відображенням процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві. Насправді, новизна галузі є питанням неоднозначним. Так, «навіть у 2020 році енергетичне право все ще вважається новою галуззю права» [23, с. 113-120]. Слушно вказується на те, що це є досить дивним на перший погляд, оскільки «енергетичне законодавство існує в різних формах вже більше століття: у 1800-х і початку 1900-х років існувало законодавство для управління енергетичними секторами, такими як вугілля і нафта» [23, с. 113-120].

Тобто постає питання, з якого моменту з'являється енергетичне право як галузь права, якщо наявність спеціального законодавства можна простежити уже протягом двох століть. У теорії права існують напрацювання щодо узагальненої відповіді на це питання. Так, наприклад, виявлено «загальнотеоретичні особливості становлення та етапів формування нових галузей українського права, які складаються із прийняття правових норм, що регулюють нові суспільні відносини або їх новий аспект; об'єднання цих норм в інститути права; утворення комплексних правових інститутів; породження інститутами нових норм права; утворення складного міжгалузевого інституту; породження складним міжгалузовим інститутом права нових норм; становлення та розвиток нової галузі права» [9].

На нашу думку, в даному логічному ланцюжку уже закладена відповідь на питання, яке було поставлено вище в рамках дослідження. Фактично, на усіх етапах формування галузі, окрім останнього, мова йде про підготовку – прийняття норм, їх накопичення в інститути, ускладнення цих інститутів тощо – це ще потенційна галузь права, яка, можливо, дозріє в майбутньому. І лише в разі настання останнього етапу – становлення та розвиток нової галузі права

– можна говорити про успішну реалізацію цієї потенційної можливості та народження галузі. У зв'язку з цим наявність окремих норм та навіть цілих інститутів, що регулювали енергетичні відносини, не свідчить про те, що енергетичне право на той час уже існувало як галузь – воно проходило певний етап свого формування.

Отже, у межах третього аналізованого методологічного підходу до ідентифікації енергетичного права було досліджено зростання енергетичного права як галузі в системі права України. Особливістю даного підходу та його безумовним досягненням слід визнати той факт, що предмет регулювання розглядається не як проста сукупність різнорідних відносин, а як органічна їх єдність, досягнута синергією та взаємовпливом.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна дійти висновків, що:

- у науковій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення правової природи енергетичного права та його місця в системі права України, що зумовлено методологічним плюралізмом інституційного, комплексного та галузевого підходів;
- інституційний і комплексний підходи виявилися обмеженими: перший штучно абсолютизував окремі риси енергетичних відносин, другий розглядав їх лише як сукупність норм без формування самостійного явища;
- енергетичне право є новою самостійною галуззю права України, предмет якої є комплексним, сформованим із різнорідних за походженням відносин, що поєдналися в новій якості.

Література

1. Битяк О. Ю. Систематизація законодавства України у сфері електроенергетичних відносин. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 3. С. 113 – 120.
2. Краснова М. Методологічні засади сучасного екологічного права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 92. С. 5-8.
3. Коваленко Н. В. Адміністративно-правові режими: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 31 с. С. 5.
4. Суббот А. І. Порівняльне адміністративне правознавство як інструмент європеїзації науки адміністративного права. *Наука і правоохорона*. 2021. № 4 (54). С. 123-132.
5. Миколаєць Д.А. Елементи механізму адміністративно-правового регулювання відносин у сфері електроенергетики в Україні. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 134-140. С. 140.
6. Дікареєв О. Рефлексія наукового дискурсу про місце трансрегіонального енергетичного права в триаді «*ius naturale – lex mercatoria – lex petrole*» та системі міжнародних відносин. URL: https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/ukraine_and_world_part1.pdf#page=377 (дата звернення: 15.12.2025).
7. Мураховська Т. Є. Формування нових галузей в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 19 с.
8. Єрмоленко В. М. Джерела аграрного права: монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 508 с. с. 434
9. Дудник Р. М. Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2016. 20 с. С. 15.

10. Ашурков О. О. Методика виконання науково-дослідної роботи за темою «господарсько-правове забезпечення енергетичної безпеки України». *Економіка та право*. 2015. № 2 (41). С. 97-105.

11. Ківалов С. В. Адміністративне право: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) / С. В. Ківалова, Л. Р. Біла-Тіунова, Т. І. Білоус-Осінь. Одеса : Фенікс, 2019. 136 с. С. 6. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12119> (дата звернення: 15.12.2025).

12. Паспорт спеціальності 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право: Постанова президії ВАК України від 21.05.2008 року № 38-06/6. *Бюллетень ВАК*. 2009. № 2. С. 10.

13. Чан Бін Лін. Етапи еволюції китайської правової системи в XX–XXI ст. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 36-40.

14. Детермінанти сталого розвитку економіки: колект. монографія / Під заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В. В., д.ю.н., проф. Устименка В.А. Київ: Інтерсервіс, 2019. 261 с. С. 124.

15. Григор'єва Х. А. Перспективи енергетичного права: в орбіті екологізації. *До 60-річчя набуття чинності Закону «Про охорону природи Української РСР»: екологічне законодавство України через призму його історичного розвитку: матеріали Міжнар. дистанц. наук.-практ. конф. (Київ, 12 квітня 2021 року)*. Київ, 2021. С. 52-56.

16. Балюк Г. І., Ковальчук Т. Г. Законодавче забезпечення екологічної безпеки у сфері електроенергетики. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 3 (13). С. 101-114.

17. Хряпченко В. П. Галузі в системі українського права: правове моделювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2018. 19 с.

18. Бондарчук І. О. Визначення поняття «енергетичне право» як галузі права. Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (April 26-28, 2024). Tokyo, Japan. P. 252-255.

19. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те видання, стереотипне. Київ : Алерта, 2021. 528 с.

20. Ківалова Т. С., Смелянець Г. Є. До питання про поняття і складові методу правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 33-38.

21. Ковальчук Т. Г. Щодо методики викладання спецкурсу «Еколого-правові проблеми енергетичного права України». *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: Збірник матеріалів круглого столу* (Харків, 24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. Харків, 2013. С. 127-129.

22. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с. С. 393.

23. Мамонов Д. В., Соловйова А. М. До питання енергетичного права в Україні та країнах Європейського Союзу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 23. С. 113-120.

References

1. Bytiak O. Yu. Systematyzatsiia zakonodavstva Ukrainy u sferi elektroenerhetychnykh vidnosyn. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*. 2010. № 3. S. 113-120.

2. Krasnova M. Metodolohichni zasady suchasnoho ekolohichnoho prava. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. 2012. Vyp. 92. S. 5-8.
3. Kovalenko N. V. Administratyvno-pravovi rezhymy: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.07. Zaporizhzhia, 2017. S. 5.
4. Subbot A. I. Porivnialne administratyvne pravoznavstvo yak instrument yevropeizatsii nauky administratyvnoho prava. *Nauka i pravookhorona*. 2021. № 4 (54). S. 123-132.
5. Mykolalets D.A. Elementy mekhanizmu administratyvno-pravovoho rehuliuвання vidnosyn u sferi elektroenerhetyky v Ukraini. *Sotsialne pravo*. 2021. № 3. S. 134-140. S. 140.
6. Dikariev O. Refleksii naukovoho dyskursu pro mistse transrehionalnoho enerhetychnoho prava v triadi «ius naturale – lex mercatoria – lex petrole» ta systemi mizhnarodnykh vidnosyn. URL: https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/ukraine_and_world_part1.pdf#page=377
7. Murakhovska T. Ye. Formuvannia novykh haluzei v systemi prava Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kharkiv, 2011. 19 s.
8. Yermolenko V. M. Dzherela ahrarnoho prava: monohrafiia. Odesa: Helvetyka, 2021. 508 s. s. 434
9. Dudnyk R. M. Haluzeva dyferentsiatsiia ukrainskoho prava: poniattia, rivni i tendentsii rozvytku: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Odesa, 2016. 20 s. S. 15.
10. Ashurkov O. O. Metodyka vykonannia naukovo-doslidnoi roboty za temoiu «hospodarsko-pravove zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky Ukrainy». *Ekonomika ta pravo*. 2015. № 2 (41). S. 97-105.
11. Kivalov S. V. Administratyvne pravo: navchalno-metodychnyi posibnyk (dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity dennoi formy navchannia) / S. V. Kivalova, L. R.

Bila-Tiunova, T. I. Bilous-Osin. Odesa: Feniks, 2019. 136 s. S. 6. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12119>

12. Pasport spetsialnosti 12.00.06 – zemelne pravo; ahraryne pravo; ekolohichne pravo; pryrodoresursne pravo: Postanova prezydii VAK Ukrainy vid 21.05.2008 roku № 38-06/6. Biulleten VAK. 2009. № 2. S. 10.

13. Chan Bin Lin. Etapy evoliutsii kytaiskoi pravovoi systemy v KhKh–KhKhI st. *Porivnialno-analitychne pravo*. 2016. № 1. S. 36-40.

14. Determinanty staloho rozvytku ekonomiky: kolekt. monohrafiia / Pid zah. red. d.e.n., prof. Khrapkinoi V. V., d.iu.n., prof. Ustymenka V.A. Kyiv: Interservis, 2019. 261 s. S. 124.

15. Hryhorieva Kh. A. Perspektyvy enerhetychnoho prava: v orbiti ekolohizatsii. Do 60-richchia nabuttia chynnosti Zakonu «Pro okhoronu pryrody Ukrainskoi RSR»: ekolohichne zakonodavstvo Ukrainy cherez pryzmu yoho istorychnoho rozvytku: *materialy Mizhnar. dystants. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 12 kvitnia 2021 roku)*. Kyiv, 2021. S. 52-56.

16. Baliuk H. I., Kovalchuk T. H. Zakonodavche zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky u sferi elektroenerhetyky. *Administratyvne pravo i protses*. 2015. № 3 (13). S. 101-114.

17. Khriapchenko V. P. Haluzi v systemi ukrainskoho prava: pravove modeliuвання: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Odesa, 2018. 19 s.

18. Bondarchuk I. O. Vyznachennia poniattia «enerhetychne pravo» yak haluzi prava. *Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (April 26-28, 2024)*. Tokyo, Japan. R. 252-255.

19. Skakun O. F. Teoriia prava i derzhavy: pidruchnyk. 4-te vydannia, stereotypne. Kyiv: Alerta, 2021. 528 s.

20. Kivalova T. S., Smelianets H. Ye. Do pytannia pro poniattia i skladovi metodu pravovoho rehuliuвання. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2003. Vyp.

21. S. 33-38.

21. Kovalchuk T. H. Shchodo metodyky vykladannia spetskursu «Ekoloho-pravovi problemy enerhetychnoho prava Ukrainy». *Suchasni dosiahnennia nauk zemelnoho, ahrarnoho ta ekolohichnoho prava: Zbirnyk materialiv kruhloho stolu (Kharkiv, 24 travnia 2013 roku)* / za red. Shulhy M.V., Sannikova D.V. Kharkiv, 2013. S. 127-129.

22. Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs: Pidruchnyk / Za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. 2-he vyd., pererob. i dopov. K.: Yurinkom Inter, 2008. 688 s. S. 393.

23. Mamonov D. V., Soloviova A. M. Do pytannia enerhetychnoho prava v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2020. № 23. S. 113-120.